

Geachte aanwezigen,

Ik ben heel vereerd om U hier vandaag vanaf deze plek te mogen toespreken. Heel veel waardering voor het initiatief van Joost Röselaars voor deze open dialoog.

Zo'n open dialoog is meteen ook wel de kern van waar het mij om gaat in mijn dagelijkse inspanningen voor secularisme.

De Europese Unie telt op dit moment ruim 500 miljoen EU burgers. Deze zomer komen er nog zo'n vier miljoen bij, met de toetreding van Kroatië. De diversiteit van die 505 miljoen mensen is enorm. Dat is een ongelooflijke rijkdom. Juist de dynamiek van die diversiteit heeft Europa gemaakt tot het beste continent ter wereld. Want we klagen graag en veel en luidkeels over Europa, maar er is objectief geen continent waar de levenskwaliteit zo hoog is. Nergens ter wereld vind je dezelfde combinatie van welvaart, vrijheid en veiligheid, als in Europa.

Maar diversiteit stelt ook grotere uitdagingen aan het samenleven.

Voor mij gaat de discussie niet over welke religie of levensbeschouwing de beste is, of welke dominant zou moeten zijn, maar over hoe we de Europese Unie zo inrichten dat eenieder zich er thuis kan voelen. En zodat de Europese Unie verder groeit naar een echt gemeenschap van burgers. Tot nu toe werd de Europese integratie gedreven door gemeenschappelijke belangen. Maar gedeelde belangen zijn niet genoeg als bindend element. Een gemeenschap heeft gedeelde waarden nodig.

Die discussie begint nu op gang te komen in Europa, hortend en stotend. En af en toe gekenmerkt door wantrouwen en het gevoel door de ander bedreigd te worden in de eigen identiteit. Alsof we er niet volledig op vertrouwen dat onze eigen identiteit wel tegen een stootje kan.

Vaak wordt gevraagd of een Europese identiteit wel bestaat, of ueberhaupt wel mogelijk is. En wat is dan typisch Europees?

Europa is toch het continent van de Verlichting. De rede, individualisering, burgerrechten, wetenschap, en ook secularisering.

De Verlichting, en de grote diversiteit, zijn typerend voor de Europese cultuur, en voor onze identiteit, zoveel meer dan we beseffen.

Er is niet alleen grote religieuze en levensbeschouwelijke diversiteit in Europa, maar ook grote diversiteit in hoe de scheiding van kerk en staat vorm hebben gekregen in de verschillende landen. In Frankrijk is de meest vergaande vorm van formele scheiding tussen kerk en staat, en aan de andere kant zijn er nog landen met een staatsgodsdienst zoals het Katholieke Malta, het Lutherse Denemarken of het orthodoxe Griekenland. Maar de formele scheiding (of niet) van kerk en staat, is niet altijd een weerspiegeling van de sociale plaats van religie. Zo zijn er veel gelovige Fransen die fel voorstander zijn van de "laïcité", terwijl de Britten weliswaar

Bisschoppen in hun parlement hebben, maar in het dagelijks leven verregaand ontkerkelijk zijn. Tony Blair's religiositeit wekte grote argwaan. Opvallend contrast met de VS, waar een atheïstische President ondenkbaar is.

In Oost-Europa was religie tijdens de communistische dictatuur effectief uit het openbare leven gebannen. Na de Val van de Muur in 1989 kreeg religie ineens weer de ruimte. En als zo vaak slaat de slinger een beetje door naar de andere kant, en zien we nu dat met name de Katholieke kerk een dominante positie opeist, en een stevige greep heeft op openbare instellingen.

De diversiteit van Europa wordt voor mij heel mooi gesymboliseerd door de volgende anecdote. In een discussie over de scheiding van kerk en staat, zat ik tussen twee collega's, twee mannen van ongeveer dezelfde generatie. De ene een Spaanse socialist en atheïst, de andere een Roemeen uit de Hongaarse minderheid, zeer christelijk. De Roemeen vertelde hoe hij onder Ceaucescu als christen werd onderdrukt. Maar nu kan hij in Europa vrijelijk en openlijk zijn geloof beleven en belijden. De Spaanse collega vertelde hoe hij onder de Franco dictatuur politiek gevangene was, en zag hoe de Katholieke kerk onderdeel was van het onderdrukkende systeem. Voor hem was Europa ook vrijheid: namelijk de vrijheid om de Katholieke kerk de rug toe te keren. Twee spiegelbeeldige verhalen. Maar samen zo tekenend voor wat Europa is.

De EU instellingen zijn vanaf hun oprichting volledig seculier. De EU instellingen hebben geen historische erfenis van vermenging van wereldlijke en geestelijke macht. De eerste decennia draaide Europese integratie vooral om kolen en staal, landbouwbeleid en zaken waar geestelijke waarden niet erg relevant waren. Maar nu is de EU een politieke unie in wording, waar we steeds vaker antwoord moeten geven op morele vraagstukken. Een paar voorbeelden:

- Onderdeel van het asiel- en immigratiebeleid is de Europese Richtlijn Gezinshereniging. Dus moeten we een gemeenschappelijke definitie van het begrip "gezin" opstellen. Is dat uitsluitend een gehuwd heterostel met kinderen? Of ook een homopaar met kinderen? Of een ongehuwd samenwonend stel?
- Of: in het kader van het innovatiebeleid moeten we beslissen of Europese subsidies ook mogen worden gegeven voor stamcelonderzoek
- Of: in het Europa zonder binnengrenzen erkennen de lidstaten elkaars wetgeving, bijvoorbeeld over de ingrediënten van bier of schimmelkaas. Maar het erkennen van een wettelijk huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht is in veel landen nog steeds niet mogelijk.
- Of: moet er bij vlees dat in de hele Europese interne markt verkocht kan worden, verplicht op het etiket vermeld worden dat het afkomstig is van onverdoofd ritueel slachten?

- Of: behoort abortus voor vrouwen die verkracht zijn in oorlogssituaties (in Congo bijvoorbeeld) tot het pakket van EU humanitaire hulp? En valt het verstrekken van condooms binnen het EU programma ter bestrijding van HIV/Aids?
- Vrijheid van meningsuiting is een van de kernwaarden van onze democratie, en ook een van de criteria om te toetsen of een land kan toetreden tot de EU. Maar ook vandaag de dag hebben sommige EU lidstaten wetten tegen godslastering en voeren die ook actief uit. Ierland heeft er net eentje ingevoerd, en in Spanje en Griekenland werd onlangs gevangenisstraf opgelegd wegens godslastering. Allerm minst een dode letter dus. Mag de EU die landen tot de orde roepen?
- Of: willen we de portefeuilles van Grondrechten en volksgezondheid toevertrouwen aan Eurocommissarissen met aartsconservatieve opvattingen over homo's en vrouwen? Zoals in 2004 met de Italiaan Buttiglione en in 2012 met de Maltees Borg het geval was. Kunnen we geloofwaardig in het Europees Parlement oproepen tot gelijke rechten voor homo's en vrouwen, en voor legale abortus, en tegelijkertijd rabiante tegenstanders daarvan verantwoordelijk maken voor de uitvoering?
- Of: is het in de haak dat de Ethische Raad van de Europese Commissie voor het overgrote deel bestaat uit conservatieve Katholieken?

Ook het Mensenrechtenhof in Straatsburg (niet EU maar Raad van Europa) buigt zich vaak over waarden. Bijvoorbeeld de zaak van het Fins-Italiaanse echtpaar Lautsi dat bezwaar maakte tegen de verplichte aanwezigheid van crucifixen op de openbare school van hun kinderen. Of de Italiaanse rechter Tosti, die ontslagen werd omdat hij weigert recht te spreken zolang in Italië er verplicht een kruisbeeld hangt in de rechtszaal. Of de recente uitspraken over een Britse weigerambtenaar, en over respectievelijk een verpleegster en stewardess die op het werk een kettinkje met kruisje wilden dragen. Of de studente die het hoofddoekjesverbod aan Turkse universiteiten aanklaagde. Of de Nederlandse Christen Democraten die de Nederlandse euthanasiewet door het Straatsburgse Hof nietig wilden laten verklaren met verwijzing naar de mensenrechten.

U ziet dat zelfs interne marktregels leiden tot allerlei morele vraagstukken. (Hetgeen weer eens bewijst dat diegenen die een politieke unie afwijzen, en menen dat het beperkt kan blijven tot puur economische samenwerking, zich schromelijk vergissen).

EU beleid is niet alleen droge, bureaucratische materie, maar zit ook vol morele dilemma's en waardenvraagstukken die de kern raken van onze identiteit. Scheiding van kerk en staat betekent dan ook zeer zeker niet scheiding van religie en levensbeschouwing van politiek. Iedere politicus benadert politieke vraagstukken vanuit zijn of haar persoonlijke levensbeschouwelijke opvattingen.

Dat de Europese Unie niet alleen een douane-unie en technocratische samenwerking is, werd in de EU Verdragen erkend, door expliciet een dialoog tussen de EU

instellingen en kerken en non-confessionele organisaties te voorzien (ik heb een beetje moeite met de term “non-confessioneel”, aangezien die al suggereert dat “confessioneel” de norm is). Dit staat in het zogeheten Artikel 17, sinds de invoering van het Lissabon verdrag. Maar er staat niet bij hoe die dialoog dan vorm moet krijgen. President Barroso van de Europese Commissie heeft het op heel eigen wijze geïnterpreteerd, en maakte er een jaarlijkse “Top” met religieuze leiders van. Hoe de deelnemers en onderwerpen worden geselecteerd is onduidelijk. Het zijn vrijwel zonder uitzondering mannen, en bovendien vertegenwoordigers van de meest conservatieve stromingen binnen de diverse religies. Voor de vorm wil Barroso af en toe ook nog wel een kopje koffie drinken met humanisten of liberale stromingen, maar dat heeft niet veel om het lijf. In de praktijk is de Artikel 17 dialoog geworden tot een spreekbuis van kerken, waarmee conservatieve religieuze leiders, die een minderheid van Europese burgers vertegenwoordigen, geprivilegieerde toegang tot de “corridors of power”. Zoals bekend heeft het Vaticaan daarnaast formele diplomatieke banden met de EU. Waar de bevolking in toenemende mate los komt van kerk en geloof, krijgen kerken binnen de EU instellingen steeds meer politieke invloed, en niet op de meest transparante wijze. Ook ultra-conservatieve evangelische groepen uit de VS worden steeds actiever binnen de EU instellingen.

Ik vind dit niet de juiste invulling van Artikel 17, over de dialoog. Wat mij betreft moet die Artikel 17 Dialoog een breed en open platform zijn voor een publieke discussie over onze gedeelde Europese waarden. Ook mensen die niet een georganiseerde religie of levensbeschouwing aanhangen moeten daaraan kunnen deelnemen. En volgens mij kunnen moderne media zoals sociale netwerken daarvoor een heel goed instrument zijn.

En begrijp me goed: ik ben een groot voorstander van een zeer actieve inbreng van alle stromingen, ook van ultra-conservatieve stromingen met wie ik het rabiaat oneens ben. Iedereen mag, nee moet, zijn stem laten horen in dat debat over waarden.

Onze gemeenschappelijke waarden werden al uitvoerig neergelegd in allerlei officiële stukken: de EU Verdragen, het Handvest van de Grondrechten, de Conventie voor de Rechten van de Mens, en ga zo maar door. Maar dat zijn formuleringen die de uitkomst zijn van ambtelijk en diplomatiek overleg. Waarden moeten worden gevormd in de publieke confrontatie van opvattingen en overtuigingen tussen burgers.

In het Europees Parlement ben ik initiatiefnemer en voorzitter van het zogeheten Platform for Secularism. Daarin zitten atheïsten, humanisten, Katholieken, Protestanten, Joodse groeperingen en Franstalige vrijmetselaars gebroederlijk naast elkaar. Secularisme betekent dan ook niet: verplicht atheïsme, zoals vaak ten onrechte wordt gedacht. Het betekent dat de EU instellingen er voor iedereen zijn, ongeacht geloof of levensovertuiging. De speciale rapporteur van de VN voor godsdienstvrijheid noemt dat “respectvolle neutraliteit”. Niet het ontkennen of verbieden van religie, maar wel zorgen dat eenieder zich kan herkennen en vertegenwoordigd kan voelen door de openbare instellingen.

Vrijheid van geloof en levensovertuiging, is een individuele vrijheid. De vrijheid van elke Europeaan om te geloven wat hij of zij wil, zich aan te sluiten bij een gemeenschap, het geloof te belijden en uit te dragen, van geloof te veranderen, of uit te treden. Dit is een fundamenteel recht dat Europa moet beschermen. Godsdienstvrijheid is nadrukkelijk niet het collectieve recht om zich niet aan de wet te houden, of om de rechten van anderen te negeren.

De discussie over waarden en identiteit is nooit makkelijk. Het gaat over zaken die raken aan de kern van wie we zijn. De emoties lopen hoog op, en soms voelen we ons bedreigd door de ander. Menen we dat de ander ons wil afnemen wat zo wezenlijk is voor ons. En soms zijn er bijna onoplosbare dilemma's, waar de rechten en vrijheden van de een, onvermijdelijk botsen met die van de ander.

De discussie over waarden is vele malen wezenlijker voor de toekomst van Europa, dan de strikte toepassing van de begrotingsregels binnen de Eurozone. Of wij een echte waardengemeenschap worden hangt niet af van het begrotingstekort van Griekenland, maar of wij er in slagen gezamenlijk waarden te formuleren, als basis van vertrouwen. Dat is de ultieme garantie voor het samenleven in vrede, vrijheid en welzijn.

Ik zet me met hart en ziel in voor dat sterke, verenigde Europa. Daarom ben ik vandaag dankbaar voor het initiatief van Joost, omdat dit soort discussies bijdragen aan de Europese waardengemeenschap.

Dank U wel.